

*Mirosław Wójtowicz,
Łukasz Litwin*

Zróźnicowanie etniczno-rasowe ludności Peru w świetle danych spisu ludności z 2017 r.

Streszczenie

Celem artykułu jest zbadanie struktury etniczno-rasowej ludności Peru w świetle danych ze spisu ludności w 2017 r. Spis ten po raz pierwszy uwzględnił pytanie o autoidentyfikację etniczno-rasową mieszkańców w wieku 12 lat i więcej. Udostępnione wyniki spisu pozwalają określić wielkość, przestrzenne rozmieszczenie oraz podstawowe cechy demograficzne trzech podstawowych mniejszości etniczno-rasowych Peru deklarujących się jako: Indianie andyjscy, Indianie amazońscy oraz Afroperuwiańczycy, na tle pozostałych mieszkańców, czyli głównie metysów i ludności białej. W pracy zbadano przestrzenną koncentrację trzech głównych mniejszości etniczno-rasowych, które w świetle danych stanowiły 29,4% ogółu ludności Peru. Badania pozwoliły również stwierdzić silną koncentrację przestrzenną każdej z nich. Indianie andyjscy koncentrują się głównie w departamentach południowej części kraju, podczas gdy Indianie amazońscy skupiali się głównie w departamentach północno-wschodniej i wschodniej części kraju, natomiast Afroperuwiańczycy koncentrują się głównie w departamentach leżących wzdłuż północnej części wybrzeża.

The ethno-racial diversity of Peru's population in light of 2017 census data

Abstract

The aim of this article is to examine the ethno-racial structure of the Peruvian population in light of data from the 2017 census. This census included, for the first time, a question on the ethno-racial self-identification of residents aged 12 years and over. The census results made available determine the size, spatial distribution and basic demographic characteristics of the three main ethno-racial minorities of Peru declaring themselves as: Andean Indians, Amazonian Indians and Afro-Peruvians, against the rest of the population, which is mainly mestizo and white. The study examined the spatial concentration of the three main ethno-racial minorities, which, according to the data, accounted for 29.4% of Peru's total population. The research also found a strong spatial concentration of each of them. Andean Indians are concentrated mainly in the departments of the southern part of the country, while Amazonian Indians were mainly clustered in the departments of the northeastern and eastern parts of the country, and Afro-Peruvians are mainly centred in the departments along the northern coast.

Słowa kluczowe: Peru; struktura etniczno-rasowa; Afroperuwiańscy, Indianie Andyjscy, Indianie Amazońscy

Key words: Peru; ethno-racial structure; Afro-Peruvians; Andean Indians; Amazonian Indians

Received: 30 October

Accepted: 15 December

Otrzymano: 30 października

Zaakceptowano: 15 grudnia

Sugerowana cytacja / Suggested citation: Wójtowicz M., Litwin Ł. (2023). Zróżnicowanie etniczno-rasowe ludności Peru w świetle danych spisu ludności z 2017 r. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis Studia Geographica*, 19, 57–70, doi: 10.24917/20845456.19.4

Wprowadzenie

Zróżnicowanie etniczno-rasowe ludności Peru wiąże się ściśle z genezą powstania Imperium Inków oraz z historią jego podboju przez Hiszpanów. Inkowie stworzyli bowiem rozległe imperium w zaledwie 95 lat, osiągając ten sukces dzięki centralizacji władzy w Cuzco, umiejętnemu systemowi administrowania podbitymi prowincjami oraz zmuszaniu podbitych ludów do używania języka keczua. Już w czasach inkaskich zróżnicowanie etniczne ludności imperium było duże, gdyż podbito wiele mniejszych społeczności regionalnych, charakteryzujących się wyraźną odrębnością etniczną. Jednak punktem kulminacyjnym w historii podboju Imperium Inków okazało się przybycie ekspedycji hiszpańskiego konkwistadora, Francisco Pizarro, który w 1527 r. nawiązał pierwszy kontakt z Inkami, docierając do miasteczka Tumbes leżącego na wybrzeżu w północnej części imperium. Uruchomiło to ciąg wydarzeń, prowadzących w konsekwencji do podboju i upadku Imperium Inków. Hiszpanie przywieźli ze sobą europejskie choroby zakaźne, na które miejscowa ludność nie była odporna. Na jedną z nich zachorował i zmarł ówczesny władca imperium – Huayna Cápac, co z kolei doprowadziło do sporu o sukcesję pomiędzy jego synami, czego skutkiem była wojna domowa. Hiszpanie wykorzystali tę sytuację, podbijając imperium w 1533 roku, mimo jego rozległego terytorium i silnego wojska. Obok chorób i wojny domowej przyczyn upadku Imperium Inków można szukać również w taktyce Hiszpanów, którzy stosowali broń palną i wykorzystywali konie, co stanowiło element zaskoczenia dla miejscowej ludności. Ponadto despotyczny, scentralizowany charakter władzy Inków, w wyniku śmierci jego ostatniego władcy, Atahualpy, sparaliżował działania wojskowe, gdyż decyzje polityczne i militarne zależały od jednego człowieka (Cahill 1994; Roztworowska 2007; Szykułski 2010).

Podbój Imperium Inków zapoczątkował procesy metysażu, czyli mieszania się Indian z ludnością europejską i inną, co z kolei nasiliło zróżnicowanie etniczno-rasowe aż do tego stopnia, że w XIX wieku jedyny raz w historii andyjskiej miał miejsce wzrost liczby ludności rdzennej, skutkujący odwróceniem procesów kulturowych i demograficznych. Na nasilenie procesów metysażu wpłynął również historyczny handel niewolnikami afrykańskimi odbywający się od XVI do początków XIX wieku. Powodem sprowadzania Afrykańczyków do Peru był duży spadek

ludności indiańskiej, którą Hiszpanie wykorzystywali do pracy, stosując takie systemy jak *encomienda*, *repartimiento* czy *mita*¹. W wyniku tego jedną z grup autoidentyfikacji etnicznej w Peru są Afroperuwiańczycy, czyli osoby urodzone w Peru, które mają afrykańskie korzenie (Gootenberg, 1995; Kubiacyk, 2011; censo2017.inei.gob.pe).

Kolonizacja spowodowała, że ludność rdzenną traktowano początkowo jako prymitywną i dziką, a wraz z upływem lat postrzeganie autochtonów w podobny sposób zakorzeniło się w świadomości peruwiańskiej ludności, czego wynikiem były nawet odzwierciedlenia w konwencjach międzynarodowych, w których zaznaczano niższy poziom rozwoju wśród ludności tubylczej, zarówno w sferze gospodarczej, intelektualnej, jak i kulturalnej. Ponadto ludność autochtoniczną łączono z zacofaniem i postrzegano jako barierę w dostępie do terytorium, z czego wynikała polityka kulturobójstwa². Z kolei biali Peruwiańczycy traktowani byli jako bogatsi i lepiej rozwinięci. Niemalże cały XIX wiek ludność rdzenną dyskryminowano w stosunku do pozostałych Peruwiańczyków, mimo zapewnień o równości wszystkich obywateli państwa w zapisach konstytucyjnych. W pierwszej połowie XIX wieku, po odzyskaniu niepodległości przez Peru, Indian nie uznawano nawet za grupę ludzi, która ma jakiegokolwiek prawa, co uległo zmianie dopiero w drugiej połowie XX wieku w wyniku zmian politycznych i społecznych, dzięki którym znaczenie ludności rdzennej zaczęło stopniowo rosnąć. Za krok milowy w kwestii równości społeczeństwa peruwiańskiego uznaje się fakt oficjalnego uznania praw ludności tubylczej do samorządności. Po 2000 roku podejście do Indian znacznie się zmieniło, o czym może świadczyć np. symboliczne zamknięcie kawiarni *Cafe de Mar* w Limie z powodu dyskryminowania jej klientów (Riedel, 1990; Thorp, Paredes, 2010; Kania, 2016).

Chociaż z perspektywy czasu można mówić o stopniowym zmniejszaniu się nierówności w Peru, to jednak okres kolonizacji, w którym ludność tubylcza musiała się podporządkować Hiszpanom, odcisnął silne piętno na autochtonach i w świadomości pozostałych Peruwiańczyków. Współcześnie Indianie zaczęli być traktowani przez władze państwowe jako ważni z uwagi na narodową kulturę Peru, jednakże wciąż powszechny jest pogląd, według którego bogatszych Peruwiańczyków

1 *Encomienda* (hiszp. *encomendar* – powierzać) to system niewolniczego wykorzystania ludności indiańskiej na obszarach kolonizowanych przez Hiszpanię w Ameryce Łacińskiej. Polegał on na zmuszaniu ludności autochtonicznej do pracy na rzecz konkwistadorów lub pierwszych osadników. *Repartimiento* (hiszp. dystrybucja, wydzielenie lub podział) również było systemem eksploatacji kolonialnej w hiszpańskich koloniach polegającym głównie na świadczeniu bezpłatnej pracy przez Indian w latyfundiach, kopalniach lub przy robotach publicznych. *Mita* (keczua: raz, kolejność) również była systemem obowiązkowego świadczenia pracy przez ludność indiańską w andyjskiej części Ameryki Południowej w okresie inkaskim a po podboju hiszpańskim przejętym i wykorzystywanym przez Hiszpanów aż do 1812 r. W ramach *mita* każda wioska indiańska zobowiązana była dostarczyć siły roboczej do pracy w kopalniach, wielkich gospodarstwach rolnych oraz do budowy dróg i innych elementów infrastruktury (Rostworowska, 2007; Kubiacyk, 2011; Dobrzycki, 2012)

2 Pojęcie „kulturobójstwo” wskazuje na możliwość „zabicia kultury” bez konieczności fizycznej eksterminacji jej depozytariuszy. Polityka kulturobójstwa „(...) polega na utrzymaniu przy życiu niższej rasy „niższej rasy” dla celów niewolniczych czy quasi-niewolniczych może być w interesie grupy faktycznie dominującej, która jednocześnie będzie zwalczać wszelkie przejawy odrębności kulturowej grupy podbijanej jako nośnika samoświadomości i więzi grupowych. Innymi słowy – grupa pozbawiona integrującej ją własnej kultury jest łatwiejsza do podporządkowania, degradacji i zaakceptowania roli służebnej wobec grupy panującej (niekoniecznie dominującej liczebnie).” (Schreiber, 2013: 266).

poznaje się po jaśniejszym kolorze skóry, natomiast biednych – po ciemniejszej karnacji (Kairski, 1999; Chasteen, 2007; Hummel, Ługowska, 2009).

Celem artykułu jest zbadanie przestrzennego zróżnicowania struktury etniczno-rasowej ludności Peru na podstawie danych ze spisu ludności przeprowadzonego w 2017 roku, w którym pierwszy raz zawarto pytanie o autoidentyfikację etniczno-rasową obywateli Peru, w wieku 12 i więcej lat. Zebrane w trakcie spisu dane pozwalają określić liczebność, przestrzenne rozmieszczenie oraz podstawowe cechy demograficzne Peruwiańczyków deklarujących swą przynależność do trzech głównych mniejszości etniczno-rasowych: Indian andyjskich, Indian amazońskich bądź Afroperuwiańczyków. Powyższe trzy grupy mniejszości zostały przeanalizowane na tle pozostałej ludności Peru, w której największą grupę stanowią metysi, ludność biała oraz potomkowie imigrantów z Azji. Dane wykorzystane w badaniach obejmowały ludność w wieku 12 i więcej lat, której liczebność w świetle spisu z 2017 r. wyniosła 23,2 mln osób, co stanowiło 74,4% ogółu spośród 31,2 mln obywateli Peru. Zakres przestrzenny badań obejmował Peru w podziale na 25 departamentów, czyli jednostek pierwszego szczebla podziału administracyjnego.

Rozmieszczenie mniejszości etniczno-rasowych

Najliczniejszą mniejszością etniczno-rasową są Indianie andyjscy, którzy stanowią niemal jedną czwartą ludności Peru (24,9%). Grupa ta jest wewnętrznie zróżnicowana i obejmuje różne społeczności indiańskie (głównie Indian Keczua i Ajmara) wywodzące się z obszaru andyjskiego. Przedstawiciele deklarujący przynależność do tej grupy wykazują silną koncentrację przestrzenną w pięciu południowych departamentach Peru: Puno (90,8%), Apurímac (87,0%), Ayacucho (81,4%), Huancavelica (80,9%) oraz Cusco (75,3%), stanowiąc ponad 3/4 ogółu ludności. Obszar tych departamentów nawiązuje do historycznego centrum Imperium Inków i wskazuje, że pomimo upływu czasu rdzenne społeczności Indian andyjskich zachowały odrębność etniczną, kulturową i językową, co potwierdzają dane analizowanego spisu ludności (Tab. 1; Ryc. 1).

Najmniejszy udział Indian andyjskich odnotowano w sześciu północnych departamentach, w których przedstawiciele tej społeczności stanowili poniżej 5% ogółu mieszkańców. W grupie tej znalazły się departamenty: Tumbes (2,1%), Piura (2,3%), Loreto (3%), Amazonas i La Libertad (po 3,1%) oraz Lambayeque (4,4%). Na południe i wschód od nich znajdowały się jeszcze trzy departamenty: Ucayali (5,3%), San Martín (5,6%) i Cajamarca (6,4%), w których również obecność Indian andyjskich jest bardzo niska. Niższe od średniej krajowej udziały tej grupy etnicznej odnotowano jeszcze w trzech nadmorskich jednostkach: Prowincji Konstytucyjnej Callao (10,6%) oraz departamentach Ica (14,7%) i Lima (17,1%). Natomiast pozostałe departamenty środkowej i południowej części kraju odnotowały już wyższy od średniej krajowej udział tej grupy etnicznej (Tab. 1; Ryc. 1).

Tab. 1. Rozmieszczenie głównych mniejszości etniczno-rasowych w Peru na tle pozostałej ludności w 2017 r.

Departamenty	Liczba ludności (w tys.)				Udział w strukturze ludności (w %)			
	Indianie andyjscy	Indianie amazońscy	Afro-Peruwiańscy	Pozostali	Indianie andyjscy	Indianie amazońscy	Afro-Peruwiańscy	Pozostali
Amazonas	8,6	35,0	9,5	228,5	3,1	12,41	3,4	81,2
Áncash	290,3	0,2	26,9	533,0	34,1	0,02	3,2	62,7
Apurímac	273,9	0,1	0,8	40,1	87,0	0,05	0,3	12,7
Arequipa	387,6	0,6	24,3	705,7	34,7	0,06	2,2	63,1
Ayacucho	390,2	0,3	3,9	84,7	81,4	0,07	0,8	17,7
Cajamarca	66,0	2,0	59,9	898,8	6,4	0,19	5,8	87,5
Callao	87,1	1,5	38,4	672,7	10,9	0,19	4,8	84,1
Cusco	716,0	7,0	2,3	225,1	75,3	0,73	0,2	23,7
Huancavelica	215,8	0,0	0,2	50,8	80,9	0,02	0,1	19,0
Huánuco	238,1	2,2	12,6	298,7	43,2	0,40	2,3	54,2
Ica	97,6	0,8	33,3	530,7	14,7	0,13	5,0	80,1
Junín	346,5	35,9	4,4	582,3	35,8	3,71	0,5	60,1
La Libertad	43,0	0,8	102,0	1233,8	3,1	0,06	7,4	89,4
Lambayeque	40,8	0,7	78,6	815,5	4,4	0,07	8,4	87,2
Lima	1330,9	15,5	220,8	6215,1	17,1	0,20	2,8	79,9
Loreto	18,6	51,7	17,0	535,7	3,0	8,30	2,7	86,0
Madre de Dios	38,7	3,5	2,8	60,5	36,7	3,31	2,6	57,3
Moquegua	52,1	0,1	3,7	86,2	36,7	0,09	2,6	60,6
Pasco	75,0	12,3	1,6	107,9	38,1	6,24	0,8	54,8
Piura	32,8	0,4	125,0	1252,5	2,3	0,03	8,9	88,8
Puno	857,3	0,2	0,4	86,2	90,8	0,02	0,0	9,1
San Martín	33,9	4,8	28,7	541,0	5,6	0,78	4,7	88,9
Tacna	108,3	0,2	4,7	155,8	40,3	0,09	1,7	57,9
Tumbes	3,5	0,1	19,7	148,0	2,1	0,07	11,5	86,4
Ucayali	18,9	36,8	7,5	293,7	5,3	10,31	2,1	82,3
Ogółem	5771,9	212,8	828,9	16382,8	24,9	0,92	3,6	70,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie: INEI (2018), *Censos Nacionales 2017, La Autoidentificación Étnica: Población Indígena y Afroperuana*.

Drugą rdzenną grupą etniczno-rasową objętą badaniami są Indianie amazońscy, których liczebność w 2017 r. na podstawie autodeklaracji zbliżała się do 213 tys. osób, co stanowiło zaledwie 0,9% ogółu ludności kraju. Podobnie jak Indianie andyjscy jest to również bardzo zróżnicowana grupa i składa się na nią ponad 30 społeczności plemiennych, charakteryzujących się jednak w większości niewielką liczebnością i silnym rozproszeniem. Wśród Indian amazońskich

najliczniejsze społeczności tworzą plemiona: Ashaninka, Awajún, Kichwa, Kukama Kukamiria, Shawi, znane też jako Chayahuita, oraz Shipibo-Konibo (Litwin, 2022).

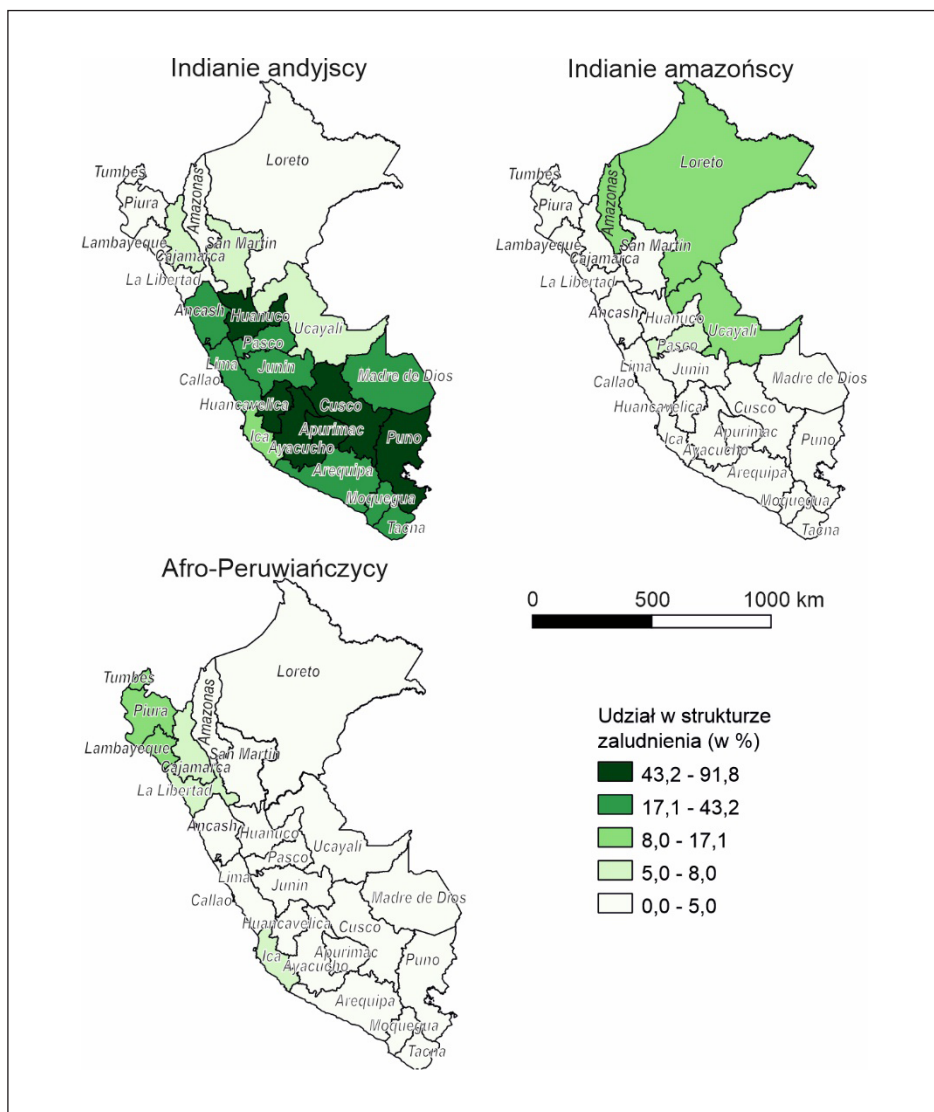
Generalnie Indianie amazońscy skupiają się w departamentach północno-wschodniej części Peru. Największy ich udział odnotowano w departamencie Amazonas, gdzie zanotowano odsetek tej grupy ludności wynoszący zaledwie 12,41%. Wysokie, w skali tej grupy, udziały zaobserwowano także w departamentach: Ucayali (10,31%), Loreto (8,30%), Pasco (6,24%), Junín (3,71%) i w Madre de Dios (3,31%). W pozostałych departamentach leżących na południu i wzdłuż wybrzeża Peru udział tej grupy był niewielki i nie przekraczał 1%, a najniższe wartości odnotowano w departamentach: Áncash, Huancavelica i Puno (po 0,02%) (Tab. 1; Ryc. 1).

Pojawienie się w Peru ludności afrykańskiej wiąże się ściśle z historią hiszpańskiego podboju i kolonizacji tego obszaru. Pierwsi jej przedstawiciele dotarli tu już w 1527 r. wraz z wyprawą kierowaną przez Francisco Pizarro, jako czarni żołnierze (*ladinos* – zhispanizowani Afrykanie). Po zakończeniu podboju, w okresie kolonialnym, zaczęto do Peru sprowadzać afrykańskich niewolników (*bozales*) wykorzystywanych do pracach na plantacjach oraz w kopalniach. Głównym miastem, z którego dostarczano afrykańskich niewolników do Peru był port Cartagena leżący nad Morzem Karaibskim. Drugim mniej wykorzystywanym portem było Buenos Aires, z którego następnie niewolnicy musieli przejść przez pampę i wkroczyć w Andy, by dotrzeć do pracy w działających w nich kopalniach. Badacze szacują, że około 1/4 niewolników, która dotarła do Peru od strony Pacyfiku i przyplłynęła do Callao, by następnie dotrzeć do Limy, pozostała w tym mieście jako niewolnicza siła robocza. Pozostali trafiali głównie do pracy na plantacjach w północnej części kraju lub do kopalń położonych w środkowej i południowej części Andów Peruwiańskich. Szacuje się, że ok. 100 tys. afrykańskich niewolników dotarło do tego kraju w okresie kolonialnym (Ali, 2014; Andrews, 2004).

Od początku handlu afrykańskimi niewolnikami oraz ich wykorzystywania do pracy część z nich uciekała, formując wolne osady zbiegów, tzw. *palenque*. Maronowie (ang. *maroons*, hisz. *cimarrónes*), czyli zbiegli afrykańscy niewolnicy oraz ich potomkowie, byli szczególnie liczni w sąsiedztwie dużych miast wybrzeża, jak np. Lima czy leżące w północnej części Trujillo (Ali, 2014; Tardieu, 2018).

Według współczesnych badaczy liczbę Afroperuwiańczyków szacuje się na ok. 3 mln osób, czyli poniżej 10% ogółu mieszkańców kraju, co stanowi udział znacznie niższy w porównaniu z początkiem okresu kolonialnego (Ali, 2014: 99). Natomiast w świetle danych spisu z 2017 r. autoidentyfikację z tą grupą etniczno-rasową zadeklarowało niecałe 830 tys. mieszkańców w wieku 12 i więcej lat, co stanowiło zaledwie 3,6% ogółu mieszkańców (Tab. 1).

Afroperuwiańczycy są szczególnie widoczni w strukturze ludności departamentów północno-zachodniej części Peru. Najwyższy udział tej grupy etniczno-rasowej odnotowano bowiem w departamentach: Tumbes (11,5%), Piura (8,9%), Lambayeque (8,4%) oraz La Libertad (7,4%). Są to obszary, gdzie w okresie kolonialnym rozwinęła się gospodarka plantacyjna, w której powszechnie wykorzystywano niewolniczą siłę roboczą. Niski udział tej grupy ludności odnotowano natomiast w departamentach andyjskich oraz Amazonii peruwiańskiej. Najniższe wartości charakteryzowały departamenty: Puno (0%), Huancavelica (0,1%), Cusco (0,2%) i Apurímac (0,3%) (Tab. 1; Ryc. 1).

Ryc. 1. Udział badanych grup etniczno-rasowych w zaludnieniu departamentów w 2017 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: INEI (2018), Censos Nacionales 2017, La Autoidentificación Étnica: Población Indígena y Afroperuana.

Koncentracja mniejszości etniczno-rasowych

Przeprowadzona analiza rozmieszczenia przestrzennego trzech głównych grup etniczno-rasowych już ujawniła wyraźne tendencje do koncentracji regionalnych każdej z nich. Do precyzyjniejszego określania koncentracji badanych grup etniczno-rasowych w Peru wykorzystano zmodyfikowany przez G. Węclawowicza wskaźnik ilorazu lokalizacji (LQ), który jest ilorazem udziału badanej grupy

etniczno-rasowej w zaludnieniu danego departamentu Peru, pomniejszonego o liczebność tej grupy, przez udział tej grupy w zaludnieniu całego Peru, pomniejszonego o tę grupę. Wartość wskaźnika ilorazu lokalizacji równa 1,0 oznacza taki sam udział badanej grupy etnicznej w zaludnieniu danego departamentu, jaki ma ta grupa w zaludnieniu całego kraju. Jeżeli wartość jest mniejsza niż 1, to udział badanej grupy w zaludnieniu badanego departamentu jest niższy od średniej krajowej, natomiast jeżeli wartość ta jest większa, to udział tej grupy jest wyższy od średniej krajowej (Węclawowicz, 2007).

W przypadku Indian andyjskich widoczna jest silna koncentracja przedstawicieli tej grupy w pięciu południowych departamentach Peru, w których wartości indeksu lokalizacji wynosiły: Puno (29,83), Apurímac (20,14), Ayacucho (13,25), Huancavelica (12,77) oraz Cuzco (9,23). Łącznie w tych departamentach zamieszkiwało aż 42,5% ogółu Peruwiańczyków deklarujących przynależność do tej grupy etniczno-rasowej. Warto jednak zwrócić uwagę, że w najludniejszym departamencie – Lima, obejmującym także obszar stolicy, mieszkało aż 23,1% ogółu Indian andyjskich, choć wartość indeksu lokalizacji wynosiła 0,62, co wskazywało, że ich udział w zaludnieniu tego departamentu jest znacznie poniżej średniej krajowej. Choć więc liczebnie stanowią oni blisko 1/4 całej populacji deklarującej przynależność do tej grupy etnicznej, to ze względu na dużą liczbę mieszkańców tego departamentu są oni w nim mało widoczni jako skoncentrowana mniejszość, „rozmywając” się w skali całej populacji. Koncentracja tej grupy etnicznej jeszcze bardziej spada podczas posuwania się w kierunku północnym, a najniższe wartości ilorazu lokalizacji zanotowano w departamentach: Tumbes (0,06), Piura (0,07) i Loreto (0,06) (Tab. 2; Ryc. 2).

Tabela 2. Koncentracja podstawowych grup etniczno-rasowych w Peru na podstawie ilorazu lokalizacji (LQ)

Departamenty	Iloraz lokalizacji (LQ)			Udział w koncentracji ludności (w %)		
	Indianie andyjscy	Indianie amazońscy	Afro-Peruwiańczycy	Indianie andyjscy	Indianie amazońscy	Afro-Peruwiańczycy
Amazonas	0,10	15,31	0,94	0,1	16,4	1,1
Áncash	1,56	0,03	0,88	5,0	0,1	3,2
Apurímac	20,14	0,05	0,07	4,7	0,1	0,1
Arequipa	1,60	0,06	0,60	6,7	0,3	2,9
Ayacucho	13,25	0,07	0,22	6,8	0,1	0,5
Cajamarca	0,21	0,21	1,67	1,1	0,9	7,2
Callao	0,37	0,20	1,36	1,5	0,7	4,6
Cusco	9,23	0,80	0,07	12,4	3,3	0,3
Huancavelica	12,77	0,02	0,02	3,7	0,0	0,0

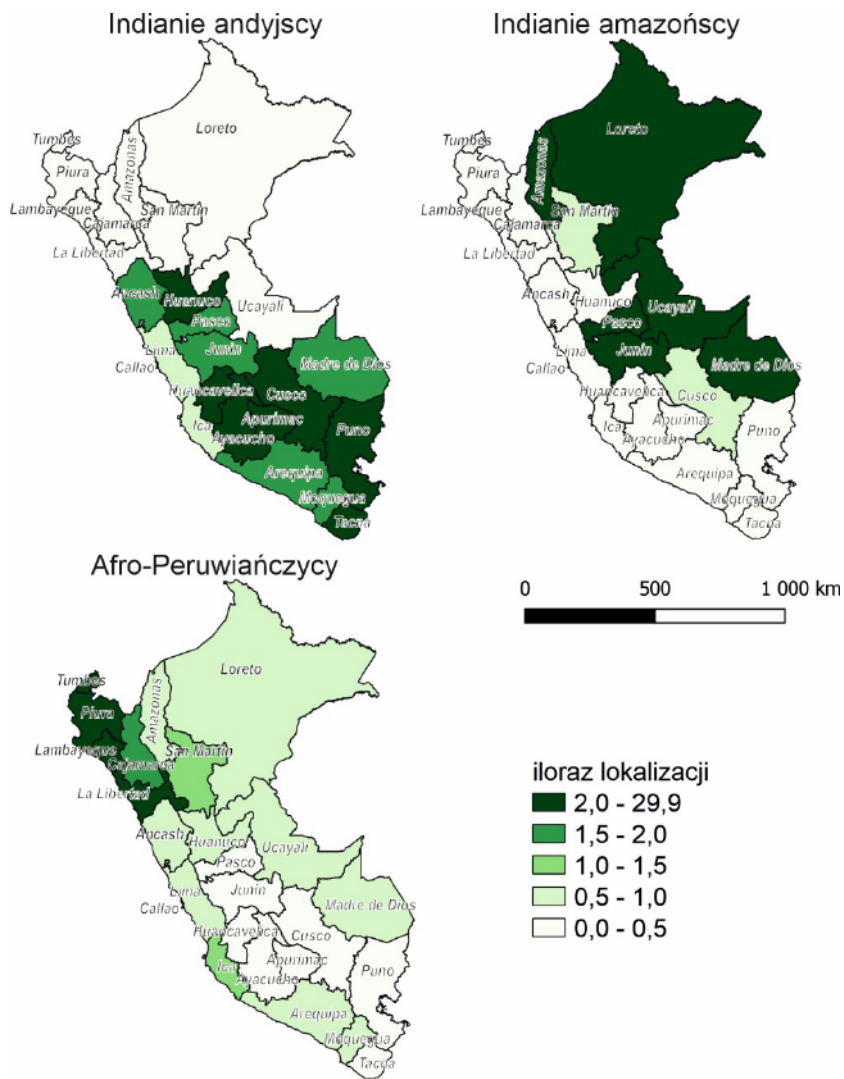
Huánuco	2,29	0,43	0,63	4,1	1,0	1,5
Ica	0,52	0,14	1,43	1,7	0,4	4,0
Junín	1,68	4,16	0,12	6,0	16,9	0,5
La Libertad	0,10	0,06	2,16	0,7	0,4	12,3
Lambayeque	0,14	0,08	2,48	0,7	0,3	9,5
Lima	0,62	0,22	0,79	23,1	7,3	26,6
Loreto	0,09	9,78	0,76	0,3	24,3	2,1
Madre de Dios	1,75	3,70	0,73	0,7	1,6	0,3
Moquegua	1,75	0,10	0,73	0,9	0,1	0,5
Pasco	1,86	7,19	0,22	1,3	5,8	0,2
Piura	0,07	0,03	2,62	0,6	0,2	15,1
Puno	29,83	0,02	0,01	14,9	0,1	0,0
San Martín	0,18	0,85	1,34	0,6	2,2	3,5
Tacna	2,04	0,10	0,48	1,9	0,1	0,6
Tumbes	0,06	0,07	3,51	0,1	0,1	2,4
Ucayali	0,17	12,41	0,58	0,3	17,3	0,9
Ogółem	-	-	-	100,0	100,0	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie: INEI (2018), *Censos Nacionales 2017, La Autoidentificación Étnica: Población Indígena y Afroperuana*.

W przypadku rozmieszczenia Indian amazońskich również zaznacza się silna koncentracja w pięciu departamentach, ale w tym przypadku wartości ilorazu lokalizacji są znacznie niższe, niż odnotowane u Indian andyjskich. Największa koncentracja tej grupy etniczno-rasowej ma miejsce w północno- i środkowo-wschodniej części kraju obejmującej peruwiańską Amazonię i Montanię. Najwyższe wartości ilorazu lokalizacji notowało pięć wspomnianych wyżej departamentów: Amazonas (15,31), Ucayali (12,41), Loreto (9,78), Pasco (7,19) i Junín (4,16). Łącznie departamenty te skupiają aż 80,7% ogółu tej grupy ludności (Tab. 2; Ryc. 2).

Pozostała jedna piąta Indian amazońskich zamieszkuje w pozostałych 20 departamentach, notując jednak wartości indeksu lokalizacji nieprzekraczające 0,85, potwierdzając tym samym niską koncentrację tej grupy w pozostałej części kraju. Niemniej jednak, biorąc pod uwagę udział w ogólnej liczbie Indian amazońskich, na uwagę zasługują jeszcze trzy departamenty: Lima, Cusco i San Martín. Co prawda, grupa ta notuje w nich niskie wartości indeksu lokalizacji, ale odgrywają one dość istotną rolę w koncentracji tej grupy ludności w skali kraju, skupiając odpowiednio: 7,3%, 3,3% i 2,2% ogółu mieszkańców deklaruujących przynależność do tej grupy etniczno-rasowej. W pozostałych 17 departamentach leżących wzdłuż wybrzeża oraz w południowej – andyjskiej części Peru i charakteryzujących się bardzo niskimi wartościami indeksu lokalizacji zamieszkiwało ostatnie 6,5% mieszkańców należących do tej grupy etniczno-rasowej (Tab. 2; Ryc. 2).

W przypadku Afroperuwiańczyków odnotowano relatywnie najniższe wartości ilorazu lokalizacji w porównaniu z dwiema wcześniej analizowanymi mniejszościami. Społeczność ta jest bardziej równomiernie rozproszona w północnych

Rycina 2. Iloraz lokalizacji badanych grup etniczno-rasowych w Peru w 2017 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: INEI (2018), Censos Nacionales 2017, La Autoidentificación Étnica: Población Indígena y Afroperuana.

i środkowych nadmorskich departamentach Peru. Aż w ośmiu z nich wartości badanego wskaźnika przekraczają 1, czyli wskazują na wyższą od średniej krajowej koncentrację tej grupy etniczno-rasowej. Jednakże maksymalnie sięgają one zaledwie 3,51 w Tumbes, 2,62 w Piura, 2,48 w Lambayeque i 2,16 w La Libertad, więc w porównaniu z wartościami notowanymi w przypadku Indian andyjskich czy amazońskich, są one zdecydowanie niższe i wskazują na mniejszą koncentrację tej mniejszości. Potwierdza to również fakt, że w wymienionych powyżej czterech

departamentach, w których odnotowano najwyższe wartości ilorazu lokalizacji Afroperuwiańczyków mieszka zaledwie 39,2% ogółu tej mniejszości, a łącznie w ośmiu departamentach, w których wartości badanego wskaźnika przekraczają 1, zamieszkiwało w 2017 r. 58,6% ogółu Afroperuwiańczyków (Tab. 2; Ryc. 2).

W 17 departamentach wartości indeksu lokalizacji Afroperuwiańczyków są niższe od 1, wskazując na niższą od średniej krajowej koncentrację w nich tej grupy etniczno-rasowej. Są to głównie departamenty leżące w środkowej i południowej, andyjskiej części kraju ale także leżące w środkowej i południowej części wybrzeża (z wyjątkiem Ica i Callao) oraz w Amazonii i Montanii peruwiańskiej. Warto jednak zaznaczyć, że w niektórych z nich mieszkają stosunkowo liczne społeczności Afroperuwiańczyków. Na szczególną uwagę zasługuje departament Lima, w którym wartość indeksu lokalizacji dla tej mniejszości wynosił zaledwie 0,79, choć zamieszkiwało w nim aż 26,6% ogółu Afroperuwiańczyków. Stosunkowo liczne grupy Afroperuwiańczyków zamieszkiwały również departamenty: Áncash, Arequipa i Loreto, w których mieszkało łącznie 8,2% ogółu, choć wartości indeksu lokalizacji były niskie. Mniejszość ta cechuje się więc najniższą koncentracją przestrzenną spośród trzech badanych, choć zaznacza się jej nadreprezentacja w departamentach północno-zachodniej części wybrzeża Peru, to jednak liczne społeczności Afroperuwiańczyków zamieszkują także duże miasta takie jak Lima, Callao czy Arequipa, co sprawia, że jest bardziej rozproszona. Śladową obecnością tej mniejszości cechuje się jedynie 8 andyjskich departamentów leżących w środkowej i południowej części kraju (Tab. 2; Ryc. 2).

Podsumowanie

Zebrane w trakcie spisu ludności w 2017 r. informacje dotyczące autoidentyfikacji etniczno-rasowej Peruwiańczyków pozwalają wyróżnić trzy główne grupy mniejszości etniczno-rasowych w społeczeństwie zdominowanym głównie przez Metysów. Zgodnie z opiniami i szacunkami badaczy zajmujących się strukturą etniczno-rasową społeczeństwa peruwiańskiego najliczniejszą mniejszością okazali się Indianie andyjscy. Przynależność do tej grupy zadeklarowało w trakcie spisu blisko 5,8 mln osób w wieku 12 i więcej lat, co stanowiło blisko 1/4 mieszkańców kraju. Wartość ta była zdecydowanie niższa od szacunków badaczy określających udział Indian na poziomie między 40 a 50% ogółu ludności (Posern-Zieliński, 2005: 59).

Drugą pod względem liczebności mniejszością etniczno-rasową są Afroperuwiańczycy. Przynależność do tej grupy deklarowało w spisie ok. 830 tys. osób, co stanowiło 3,6% ogółu ludności podczas gdy szacunki badaczy określają jej liczebność na około 3 mln osób, czyli nieznacznie poniżej 10% ogółu ludności (Ali 2014). Inne, skromniejsze szacunki określały udział tej grupy na poziomie 5% ogółu mieszkańców (Lisocka-Jaegermann, 2009).

Trzecią pod względem liczebności mniejszością byli Indianie amazońscy, których liczebność w świetle deklaracji spisowych wynosiła niecałe 213 tys. osób, co stanowiło zaledwie 0,9% ogółu Peruwiańczyków. W przypadku dwóch pierwszych grup ich liczebność w świetle wyników spisu ludności w 2017 r. była zdecydowanie niższa niż szacunki badaczy, co może wynikać z prowadzonej przez długi czas polityki prowadzącej do ujednoczenia struktury etniczno-rasowej

społeczeństwa peruwiańskiego i unikania tej problematyki w dyskursie publicznym (Feldman, 2012).

Przeprowadzone badania wskazały, że analizowane trzy grupy etniczno-rasowe wykazują odmienne tendencje do koncentracji przestrzennej, wynikające z uwarunkowań historycznych i gospodarczych. Indianie andyjscy wykazują najwyższą koncentrację przestrzenną w południowych i środkowych departamentach kraju leżących w obrębie Andów. W ekstremalnych przypadkach jak w departamencie Puno, gdzie stanowili oni blisko 91% ogółu mieszkańców, a w trzech kolejnych ich udział przekraczał 80%, byli oni dominującą większością. Indianie amazońscy koncentrowali się natomiast w północno-wschodnich departamentach leżących w obrębie Amazonii i Montanii peruwiańskiej. W żadnym z nich nie odgrywali jednak decydującej roli w zaludnieniu, a największy ich udział odnotowano w departamencie Amazonas i wynosił zaledwie 12,4%.

Północno-zachodnie departamenty Peru leżące nad Pacyfikiem charakteryzowały się natomiast najwyższą koncentracją ludności afroperuwiańskiej, która najwyższy udział w strukturze zaludnienia odnotowała w departamencie Tumbes (11,5%). Afroperuwiańczycy okazali się ponadto najmniej skoncentrowaną przestrzennie mniejszością etniczno-rasową rozproszoną w północnych i środkowych departamentach leżących nad Pacyfikiem oraz w dużych ośrodkach miejskich. W przypadku tej grupy znamieny jest fakt, że aż 26,6% ogółu tej mniejszości zamieszkiwało w departamencie Lima, z czego większość (23,5%) w prowincji Lima obejmującej stolicę Peru.

Literatura

- Ali, O.H. (2014). Afro-Peru: A Legacy of Black Labor and Culture. *ReVista: Harvard Review of Latin America*, 14(1), 97–99.
- Andrews, G.R. (2004). *Afro-Latin America: 1800–2000*. Oxford–New York: Oxford University Press.
- Cahill, D. (1994). Colour by Numbers: Racial and Ethnic Categories in the Viceroyalty of Peru 1532–1824. *Journal of Latin American Studies*, 26(2), 325–346.
- Chasteen, J.C. (2007). *Ogień i krew. Historia Ameryki Łacińskiej*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Dobrzycki, W. (2012). Gospodarka i kwestia indiańska w kolonialnej Kolumbii. *Ameryka Łacińska. Kwartalnik analityczno-informacyjny*, 3–4 (77–78), 14–30.
- Feldman, H.C. (2012). Strategies of the Black Pacific: Music and Diasporic Identity in Peru. W: K. Dixon, J. Burdick (red.), *Comparative Perspectives on Afro-Latin America*. Gainesville: University Press of Florida, 42–71.
- Gootenberg, P. (1995). Población y etnicidad en el Perú republicano (siglo XIX): algunas revisiones. *Documento de Trabajo*, 71(14), 1–58.
- Hummel, A., Ługowska, U. (2009). Ameryka Indiańska. W: M.F. Gawrycki (red.), *Dzieje kultury latynoamerykańskiej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 141–152.
- INEI (2018). *Censos Nacionales 2017, La Autoidentificación Étnica: Población Indígena y Afroperuana*.
- Kairski, M. (1999). *Indianie Ameryki Środkowej i Południowej. Demografia, rozmieszczenie, sytuacja etno-kulturowa*, t. 1 – *Analiza etnologiczna*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.

- Kania, M. (2016). Human Rights, Principles of Multiculturalism, and New Paths of Development in Latin America. *Ad Americam. Focus on: Latin American Studies*, 17, 5–10.
- Kubiaczyk, F. (2011). Kontrola siły roboczej w gospodarce kolonialnej Ameryki hiszpańskiej: *encomienda*, *repartimiento* i niewolnictwo. *Studia Europaea Gnesnensia*, 4, 9–44.
- Lisocka-Jaegermann, B. (2009). Czarne Ameryki. W: M.F. Gawrycki (red.), *Dzieje kultury latynoamerykańskiej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 163–173.
- Litwin, Ł. (2022). *Zmiany roli i znaczenia ludności autochtonicznej w strukturze demograficzno-społecznej Peru*. Praca magisterska, Kraków: Instytut Geografii Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie.
- Posern-Zieliński, A. (2005). *Między indygenizmem a indianizmem*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Riedel, E. (1990). Trzecia generacja praw człowieka jako strategia urzeczywistniania praw politycznych i społecznych. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 3–4, 115–129.
- Rostworowska, M. (2007). *Historia Państwa Inków*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Schreiber, H. (2013). Cultural genocide – ludobójstwo kulturowe – kulturobójstwo: niedokończony czy odrzucony projekt prawa międzynarodowego? W: H. Schreiber, G. Michałowska (red.), *Kultura w stosunkach międzynarodowych*, t. 1: *Zwrot kulturowy*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 252–274.
- Szykulski, J. (2010). *Starożytne Peru*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Tardieu, J.P. (2018). El palenque de Guachipa (1713) Aspectos del cimarronaje en la periferia limeña (Perú). *Revista del Instituto Riva-Agüero*, 3(2), 243–262.
- Thorp, R., Paredes, M. (2010). Ethnicity and the Persistence of Inequality. The Case of Peru. *Conflict, Inequality and Ethnicity*.
- Węclawowicz, G. (2007). *Geografia społeczna miast*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- INEI (2023), *Censos Nacionales 2017: XII de Población, VII de Vivienda y III de Comunidades Indígenas*. Instituto Nacional de Estadística e Informática – INEI, Lima, <https://censo2017.inei.gov.pe/resultados-definitivos-de-los-censos-nacionales-2017/> (dostęp: 15.02.2023)

Mirosław Wójtowicz: dr nauk o Ziemi w zakresie geografii (specjalność geografia społeczno-ekonomiczna), adiunkt w Katedrze Geografii Społeczno-Ekonomicznej Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Jego zainteresowania badawcze koncentrują się wokół zagadnień procesów urbanizacji i industrializacji oraz turystyki kulturowej w Ameryce Łacińskiej, ze szczególnym uwzględnieniem Argentyny, Brazylii i Meksyku.

Biographical note of author: Mirosław Wójtowicz, Ph.D. in Earth Sciences in the field of Geography (specialization in Socio-Economic Geography), associate professor in the Department of Socio-Economic Geography at the University of the National Education Commission in Krakow. His research interests focus on issues of urbanization and industrialization processes as well as cultural tourism in Latin America, with particular emphasis on Argentina, Brazil and Mexico.

ORCID: 0000-0003-3633-745X

e-mail: miroslaw.wojtowicz@up.krakow.pl

Notka biograficzna o autorze: Łukasz Litwin, mgr geografii (specjalność geografia społeczno-ekonomiczna i gospodarka przestrzenna) oraz turystyki i rekreacji (specjalność zarządzanie projektami outdoor), absolwent Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie i Akademii Wychowania Fizycznego w Krakowie. Do jego zainteresowań badawczych należy geografia ludności, geografia kultur i szeroko pojęta geografia społeczno-ekonomiczna, ze szczególnym uwzględnieniem państw Ameryki Łacińskiej, a ponadto motywacje uprawiania sportów ekstremalnych i ultramaratonów.

Biographical note of author: Łukasz Litwin, MSc of Geography (specialization in Socio-Economic Geography and Spatial Economy) and MSc of Tourism and Recreation (specialization in Outdoor Project Management), graduate of the Pedagogical University of Cracow and the Academy of Physical Education of Cracow. His research interests include: population geography, cultural geography and broadly understood socio-economic geography, with a special focus on Latin American Countries. Additionally, he is interested in motivations of extreme sports and ultramarathons.

ORCID: 0009-0000-0765-3993

e-mail: lukaszlitwin2704@gmail.com